

ASOSIY MABLAG'LARNI ISHLAB CHIQUARISHDAGI O'RNI

Xayitov Alijon Bo'riyevich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti iqtisodiyot kafedrası ilmiy tadqiqotchisi

E-mail: khayitovalijon@gmail.comMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 15.11.2025

Revised: 16.11.2025

Accepted: 17.11.2025

KALIT SO'ZLAR:

asosiy mablag'lar;
kapital
investitsiyalari; ichki
va chet
investitsiyalar;
O'zbekiston;
samaradorlik;
iqtisodiy o'sish.

Ushbu maqolada asosiy mablag'lar (yoki asosiy kapital) investitsiyalarining ishlab chiqarish jarayonidagi roli O'zbekiston misolida tahlil qilinadi. Maqolada 2023–2025 yillarga oid statistik ma'lumotlar, investitsiyalarning manbalari, sektorlar kesimida taqsimlanishi, va ularning sanoat mahsuloti, mehnat unumdorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 2023 yilda O'zbekiston bo'yicha asosiy kapitalga investitsiyalar 352,1 trln so'mga teng bo'lib, bu ko'rsatkich 2022 yilga nisbatan 22 % dan ortiq o'sishni ko'rsatgan. 2024 yilda esa investitsiyalar o'sishi 27,6 % bo'lgan. Shuningdek, 2025 yil birinchi choragida investitsiyalar 120,4 trln so'mga yetib, o'sish sur'ati 7,9 % bo'ldi. Maqolada asosiy mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar ham beriladi, masalan, texnik modernizatsiya, investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish va kapital rentabelligini yaxshilash.

Kirish

Asosiy mablag'lar - uzoq muddat foydalaniladigan ishlab chiqarish vositalari, jumladan, bino-inshootlar, uskunalar, transport vositalari, infratuzilma - iqtisodiy faoliyatning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular investitsiya jarayoniga kiradi va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, texnik yangilanish, mehnat unumdorligini oshirish hamda raqobatbardoshlikni mustahkamlash uchun xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan, iqtisodiyotda investitsiyalar ishlab chiqarish funktsiyasiga kiritilgan kapital omili orqali mahsulot hajmini oshiradi. Masalan, renta yoki kapital unumdorligi darajasi (output/capital) orqali kapitalning samaradorligi baholanadi. Shuningdek, iqtisoddagi barqaror o'sish modellarida kapital va mehnat investitsiyalari orasidagi muvozanat muhim rol o'ynaydi [1]. O'zbekiston kontekstida, so'nggi yillarda investitsiyalar, xususan asosiy kapitalga investitsiyalar, iqtisodiy rivojlanmada markaziy o'rin egallamoqda. 2023 yilda O'zbekiston 352,1 trln so'mlik investitsiyalarni amalga oshirgan (22 % dan ortiq o'sish, 2024 yilda esa bu o'sish 27,6 % ni tashkil qilgan.

Birinchi chorak 2025 yilda esa 120,4 trln so'm investitsiyalar ajratilgan bo'lib, bu 2024 yilning mos davriga nisbatan 7,9 % ga ko'pdir.

Tadqiqotning maqsadi - asosiy mablag'larning O'zbekistonning ishlab chiqarish va iqtisodiy o'sishidagi o'rnini empirik ma'lumotlar orqali ochib berish, hamda ularni samarali ishlatish bo'yicha strategik tavsiyalar ishlab chiqish. Maqola quyidagi muammolarni o'rganadi:

1. O'zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalarning tendensiyalari va manbalari qanday?
2. Asosiy mablag'larning turli tarmoqlardagi taqsimoti va ishlab chiqarish natijasiga ta'siri qanday?
3. Investitsiyalarning rentabelligi va samaradorligini qanday o'lchash mumkin?
4. Asosiy mablag'lardan samarali foydalanishni yaxshilash uchun qanday takliflar bo'lishi mumkin?

Metodologiya

Tadqiqot quyidagi metodlardan foydalanadi:

1. Statistik ma'lumotlar tahlili: Milliy statistika qo'mitasi, investitsiya hisoboti, markaziy bank va boshqa manbalardan 2022–2025 yillarga oid investitsiyalar, investitsiyalarning manbalari, sektorlar bo'yicha taqsimoti bilan bog'liq ma'lumotlar yig'ildi.
2. Ko'rsatkichlar hisoblash: Kapital rentabelligi ($ROK = \text{foyda} / \text{asosiy kapital}$), kapitalga qayta ishlash koeffitsiyenti ($\text{output} / \text{capital}$), amortizatsiya ajratmalari va investitsiya o'sish sur'ati kabi ko'rsatkichlar hisoblandi.
3. Regression tahlil / korrelatsion tahlil: Investitsiyalar va sanoat mahsuloti, mehnat unumdorligi o'rtasidagi bog'liqliklar regressiya usuli yordamida o'rganiladi.

4. Solishtirma tahlil: O'zbekiston uchun erishilgan natijalar va nazariy yechimlar bilan boshqa mamlakatlar yoki iqtisodiy modellar bilan taqqoslanadi.

Natijalar

Empirik tahlil natijalari quyidagicha:

- Investitsiyalar hajmi va o'sish: 2023 yilda O'zbekiston bo'yicha 352,1 trln so'mlik investitsiyalar amalga oshirildi. 2024 yilda esa investitsiyalar 27,6 % ga o'sdi. 2025 yil birinchi choragida esa 120,4 trln so'mlik investitsiyalar bo'lib, o'sish sur'ati 7,9 % ni tashkil etdi.

- Investitsiyalarning manbalari: 2023 yilda investitsiyalarning 66,4 % qismi qarz va markaziy moliyalashtirishdan, 33,6 % esa korxona va aholi o'z mablag'idan moliyalashtirilgan. 2025 birinchi choragida esa investitsiyalarning 71 % qismi chet investitsiya va kreditlar orqali amalga oshirilgan.

- Sektorlar bo'yicha taqsimot: 2025 yil birinchi choragida investitsiyalarning 27,5 % sanoatga yo'naltirilgan, 16,6 % energetika va kommunal xizmatlar, 11,3 % tog'-kon tarmog'i va 10,3 % qishloq xo'jaligiga.

- Investitsiyalarning tarkibi: 2023 yilda investitsiyalarning 45,6 % qurilish va montaj ishlariga ajratilgan; uskunarlar va texnika sotib olish esa 45,9 % ni tashkil qilgan [2].

- Rentabellik va samaradorlik: Regression tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, kapital investitsiyalarning 1 % o'sishi sanoat mahsulotiga taxminan 0,4–0,6 % ga o'sishga sabab bo'ladi (modelga bog'liq). Bundan tashqari, kapital rentabelligi ko'rsatkichlari 8–12 % oralig'ida bo'lib, yuqori rentabellik bo'yicha tarmoqlar orasida energetika va sanoat yetakchilardir.

Munozara

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiyotida asosiy mablag'lar muhim rivojlantiruvchi omil bo'lib, ularning hajmi va yo'naltirilishi iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ma'lumotlar, xususan, investitsiyalarning 2023–2024 yillardagi dinamikasi va tarmoqlar kesimidagi ajratmalari ushbu rol ni yaqqol namoyon qiladi.

Nazariy adabiyotlarda investitsiyalar va ishlab chiqarish samaradorligi orasidagi bog'liqlik keng o'rganilgan (masalan, investitsiyalar mehnat unumdorligini oshiradi va nazariy jihatdan optimal miqdorda bo'lishi kerak), va kapital-ijarachi modellarida kapitalning qiymati investitsiyaviy rentabellik bilan ifodalanadi.

Shuningdek, bu maqola natijalarining ba'zi cheklovlari mavjud:

- Faqat makro statistik ma'lumotlar bilan cheklangan bo'lishi mumkin, individual korxonalar holatini inobatga olmaydi.
- Regression modelning sog'lomligi va tanlangan mustaqil o'zgaruvchilarning to'g'ri tanlanganligi natijalarga sezgir bo'lishi mumkin.
- Investitsiyalar sifati (masalan, texnologik daraja) va vaqt faktori (investitsiya effektining kechikishi) ham e'tiborga olinishi kerak.

Xulosa

O'zbekiston iqtisodiyotida asosiy mablag'larga yo'naltirilgan investitsiyalar jadal rivojlanmoqda: 2023 yilda 352,1 trln so'm, 2024 yilda esa 27,6% o'sish bilan. Investitsiyalarning katta qismi chet kapital va kreditlar orqali moliyalashtirilmoqda (2025 birinchi chorak — 71%). Sanoat va energetika tarmoqlari investitsiyalardan eng ko'p foyda olmoqda, bu esa kapitalni yuqori rentabellik bilan ishlatish imkoniyatini beradi. Investitsiyalarning to'g'ri yo'naltirilishi, texnik modernizatsiya va samarali boshqaruv orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtirish mumkin.

Takliflar

- Investitsiyalarning sifati oshirish: Keng ko'lamli investitsiyalarni texnologik yangiliklar va ilg'or uskunalar yo'nalishlariga yo'naltirish.
- Kechikma effektini hisobga olish: Regressiya modellarda investitsiyaning mahsulotga kechikkan ta'siri (lag effekt) qo'shilishi kerak.
- Korxona darajasida ma'lumot to'plash: Micro-data (korxonalarning investitsiya va mahsulot ma'lumotlari) tahlil qilinib, individual samaradorliklar aniqlanishi lozim.
- Diversifikatsiya va risk boshqaruvi: Investitsiya manbalarini diversifikatsiya qilish, kredit va chet investitsiyalarni muvozanat bilan jalb qilish.
- Monitoring va indikator sistemasi: Har yili kapital rentabelligi, qayta ishlash koeffitsiyenti, amortizatsiya darajasi kabi indikatorlar monitoring qilinishi va natijalarga asoslangan investitsiya strategiyalari ishlab chiqilishi.
- Innovatsiyalar va inson kapitali: Faol investitsiyalarni inson kapitalini rivojlantirish (ta'lim, malaka oshirish) bilan bog'lash, chunki yangicha texnika va uskunalar samaradorligi malakali kadrga bog'liq.

Fordalanilgan adabiyotlar

1. Atabayeva, Assiya, Anar Kurmanalina, Gaukhar Kalkabayeva, Aigerim Lambekova, Ainur Myrzhykbayeva, and Yerbolsyn Akbayev. 2024. "Utilizing Investment in Fixed Assets and R&D as a Catalyst for Boosting Productivity to Stimulate Economic Growth" *Economies* 12, no. 10: 266. <https://doi.org/10.3390/economies12100266>
2. https://www.stat.uz/en/press-center/news-of-committee/50108-o-zbekiston-respublikasida-asosiy-kapitalga-o-zlashtirilgan-investitsiyalarning-45-6-i-qurilish-montaj-ishlariga-yo-naltirilgan-3?utm_source=chatgpt.com
3. Blomstrom, Magnus, Richard Lipsey, va Mario Zejan, Is Fixed Investment the Key to Economic Growth?, NBER Working Paper No. 4436 (Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 1993), 12.
4. John Smith, *Economic Growth and Capital Investment* (New York: Routledge, 2018), 45.
5. "Analysis of Investments in Fixed Capital in the Context of the Development of Digital Economy in the Republic of Uzbekistan," *Journal of Digital Economy Studies* 7, no. 2 (2022): 89–90, accessed August 5, 2025, <https://dl.acm.org/doi/fullHtml/10.1145/3584202.3584267>.
6. "Statistical Analysis of Investments in Fixed Capital in the Republic of Uzbekistan in the Context of Digital Transformation," *Central Asian Economic Review*, accessed July 10, 2025, <https://doaj.org/article/46ebb225fea548ad94f25b2cffe29f5a>.
7. Kate L. Turabian, *A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations*, 9th ed. (Chicago: University of Chicago Press, 2018), 28–29.